

Законодавство України, крім кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та насильства в сім'ї, передбачає застосування спеціальних заходів з попередження насильства, що належать до запобіжних заходів та є формою реагування держави на прояви насильства з метою їх подальшої профілактики. Відтепер до правопорушника можуть бути застосовані такі спеціальні заходи, як «терміновий заборонний припис» який здійснюється поліцією та застосовується до правопорушника не більше, ніж на 10 днів. Ідеться про негайне припинення домашнього насильства. Припис полягає в обмеженні доступу правопорушника, що вчиняє домашнє насильство, до житлового приміщення, де проживає жертва. «Обмежувальний припис» застосовується судом на термін від 1 до 6 місяців після факту насильства, коли є докази, зокрема неодноразове звернення до поліції, та складений адміністративний протокол.

Основним принципом боротьби з домашнім насильством є притягнення правопорушників до відповідальності, забезпечення правосуддя для постраждалих і припинення беззаконня. Держава зобов'язана забезпечувати відповідне покарання правопорушників, не допускати того, щоб релігія, культура, традиції чи інші суб'єктивні причини використовувалися для виправдання кримінально караної поведінки, а також забезпечувати невідкладне реагування з боку правоохоронних органів на звернення про допомогу, врегулювання ними кримінально караних та небезпечних ситуацій і швидко розслідувати всі заяви сексуального насильства.

Також, у Стамбульській конвенції державам-членам постійно пропонується періодично проводити огляд, оцінювання і перегляд своїх законів, кодексів і процедур, зокрема свого кримінального законодавства, з тим, щоб забезпечити їх силу та ефективність у викориненні сексуального насильства.

Слуцька Тетяна Іванівна,
начальник відділу секретаріату Касаційного
кримінального суду Верховного Суду,
кандидат юридичних наук

ГУМАНІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Упродовж останніх трьох років Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) констатував порушення Україною статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в більш ніж 10 справах за розглядом понад 100 заяв (зокрема, у справі «Петухов проти України (№ 2)» від 12 березня 2019 року (заява № 41216/13), «Старишко проти України» від 15 жовтня 2020 року (заява № 61839/12), «Лопата та інші проти України» від 10 грудня 2020 року (заява № 84210/17 та 23 інші заяви), «Дембо та

інші проти України» від 11 березня 2021 року (заява № 2778/18 та 46 інших заяв) тощо, встановивши системну проблему в законодавстві України на підставі того, що покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні є «покаранням без перспективи звільнення».

Розглядаючи у судовому засіданні 8 липня 2020 року заяву (одного із таких заявників до ЄСПЛ) про перегляд судових рішень з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, Велика Палата Верховного Суду, враховуючи національне законодавство та практику ЄСПЛ, дійшла висновку, що: «а) довічне позбавлення волі як пропорційний та справедливий вид покарання за скоєння найтяжчих злочинів не суперечить ідеї людської гідності, яка лежить в основі Конвенції, та не являє собою порушення ст. 3 цієї Конвенції; б) лише нескорочуване довічне позбавлення волі є порушенням ст. 3 Конвенції; в) відсутнє порушення ст. 3 Конвенції в тому випадку, коли існує нормативно визначений на національному рівні та практично ефективний механізм перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі; г) механізм перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі повинен надавати національним органам можливість оцінити зміни поведінки довічно ув'язненого і констатувати прогрес, який не виправдовує триваючого утримання в ізоляції», а також констатувала, що «в національному законодавстві України існує суттєва законодавча прогалина, що стосується врегулювання можливості звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Однак заповнення прогалин у нормативно-правових актах, прийняття законів, внесення до них змін і доповнень, узгодження їх положень між собою є прерогативою законодавчої влади і не належить до повноважень суду будь-якої інстанції. Адже варто розрізняти повноваження щодо правотворення, які належать законодавчому органу, та повноваження щодо правозастосування, що реалізуються судовими органами в процесі здійснення правосуддя» [1].

Надалі Конституційний Суд України (далі — КСУ) підтримав наведену вище позицію, зазначивши у своєму Рішенні № 6-р(П)/2021 від 16 вересня 2021 року, що «у контексті українського законодавства такий вид покарання, як довічне позбавлення волі, має наслідком довічне виключення особи з суспільства, що має суто каральну функцію. Довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає урівняння строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а отже, не відповідає ч. 1 ст. 3, ст. 23, ч. 2 ст. 28, ч. 3 ст. 63 Конституції України» [2]. У зв'язку з цим визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), ч. 1 ст. 81, ч. 1

ст. 82 Кримінального кодексу України (далі — КК), оскільки вони унеможливають їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у виді довічного позбавлення волі та зобов'язав Верховну Раду України невідкладно привести нормативне регулювання, установлене статтями 81, 82 КК, у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

Варто зазначити, що Кабінет Міністрів України, як суб'єкт законодавчої ініціативи, не очікуючи рішення КСУ, вніс до Верховної Ради України (далі — ВРУ) два законопроекти (від 3 вересня 2020 року № 4048 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» [3] та № 4049 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини») [4], які, зокрема, мали врегулювати на законодавчому рівні означене питання.

У зв'язку з цим, а також беручи до уваги, що означені проекти законів, які за своїм змістом покликані гуманізувати деякі норми кримінального законодавства щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі, визначені на офіційному вебсайті ВРУ як такі, що очікують та готуються до другого читання, актуальним є аналіз цих законопроектів.

Так, ознайомившись зі змістом проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 3 вересня 2020 року № 4048 (далі – проект ЗУ № 4048) та проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 3 вересня 2020 року № 4049 (далі – проект ЗУ № 4049) можемо зробити такі висновки:

– ці законопроекти взаємопов'язані між собою, адже якщо проект ЗУ № 4049 передбачає відповідні зміни до статей 81 та 82 КК, проект ЗУ № 4048, окрім іншого, передбачає порядок та умови дострокового звільнення від відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, то ж їх прийняття ВРУ у другому читанні та, відповідно, набуття ними чинності має відбуватися одночасно. Натомість за станом проходження лише проект ЗУ № 4049 є таким, що «очікує на друге читання», порівняльну таблицю якого надано народним депутатам 23 липня 2021 року та який протягом вересня – жовтня цього року перебував у порядку денному засідань ВРУ. Проект ЗУ № 4048 лише готується до розгляду у другому читанні;

– деякі положення проекту ЗУ № 4048 потребують узгодження зі змінами, передбаченими проектом ЗУ № 4049. Наприклад, у проекті ЗУ № 4048 передбачаються, окрім іншого, зміни до ч. 7 ст. 154 Кримінально-виконавчого кодексу України щодо зменшення вимоги

стосовно строку відбуття засудженим до довічного позбавлення волі для набуття ним права подати клопотання про помилування (з 20 років до 10). У порівняльній таблиці до цього законопроекту в графі «Приведення» зазначено, що такі зміни необхідні для «приведення у відповідність до ч. 5 ст. 82 КК у редакції проекту ЗУ № 4049, якою пропонується встановити можливість заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років у разі відбуття засудженим не менше десяти років призначеного судом покарання» [5]. Варто зауважити, що відповідно до тексту проекту ЗУ № 4049, підготовленого до другого читання, в запропонованій новій редакції ч. 5 ст. 82 КК міститься формулювання «не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання», а не «десяти»;

– як уже зазначалося в попередній тезі, проектом ЗУ № 4049 пропонується внести зміни до ст. 82 КК, якими визначено можливість заміни особи, яка відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі, невідбутої частини покарання більш м'яким (позбавлення волі строком від 15 до 20 років) після фактичного відбування нею не менше 15 років призначеного судом покарання. У цьому аспекті, слід зауважити, що суть заміни невідбутої частини покарання більш м'яким його видом полягає в тому, що засуджений повністю не звільняється від покарання, а йому лише замінюється один вид покарання (його невідбута частина) на інший вид покарання. Тобто з моменту заміни особа розпочинає відбувати новий вид покарання, призначеного йому не вищою, а іншим рішенням суду. Також пропонується надати можливість застосування умовно-дострокового звільнення після фактичного відбування засудженим не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом, у разі заміни покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк (п. 3 ч. 3 ст. 81 КК в редакції проекту ЗУ № 4049). Тобто особа, засуджена до довічного позбавлення волі, спочатку (після фактичного відбування нею не менше 15 років призначеного судом покарання) повинна подати клопотання про заміну покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким і лише після фактичного відбування нею не менше трьох чвертей строку вже заміненого покарання така особа матиме право звернутися з клопотанням про умовно-дострокове звільнення від його відбування;

– з урахуванням запропонованих проектом ЗУ № 4049 змін до статей 81 і 82 КК змін потребує й ст. 87 КК, яка наразі залишилася поза увагою законодавця.

Список використаних джерел

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 липня 2020 року у справі № 1-42/2004 (провадження № 13-87зв019). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90411145>.

2. Рішення Конституційного Суду України № 6-п(II)/2021 від 16 вересня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#n99>.

3. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 03 вересня 2020 року № 4048. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69826.

4. Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 3 вересня 2020 року № 4049. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69827.

5. Порівняльна таблиця до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини». від 03 вересня 2020 року № 4048. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69826.

Смаглюк Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Мусатенко Віта Сергіївна,
здобувач ступеня доктора філософії кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Про масштаби торгівлі людьми в Україні свідчить статистика за 2012–2019 роки, яка ведеться: Міністерством соціальної політики України – щодо кількості осіб, яким встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми (874 особи), Офісом Генерального прокурора – щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних з торгівлею людьми (1542 особи), та кількості осіб, які потерпіли від торгівлі людьми, відповідно до ст. 149 Кримінального кодексу України (далі – КК)(1343 особи); Державна судова адміністрація України – щодо кількості вироків за відповідною кваліфікацією (319 осіб) [1].

Протидія торгівлі людьми в Україні здійснюється на підставі ряду нормативно-правових актів. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» під боротьбою з торгівлею людьми розуміють систему заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності [4]. Відповідно до ст. 149 КК [3]